

Comomeer en omringende dalen

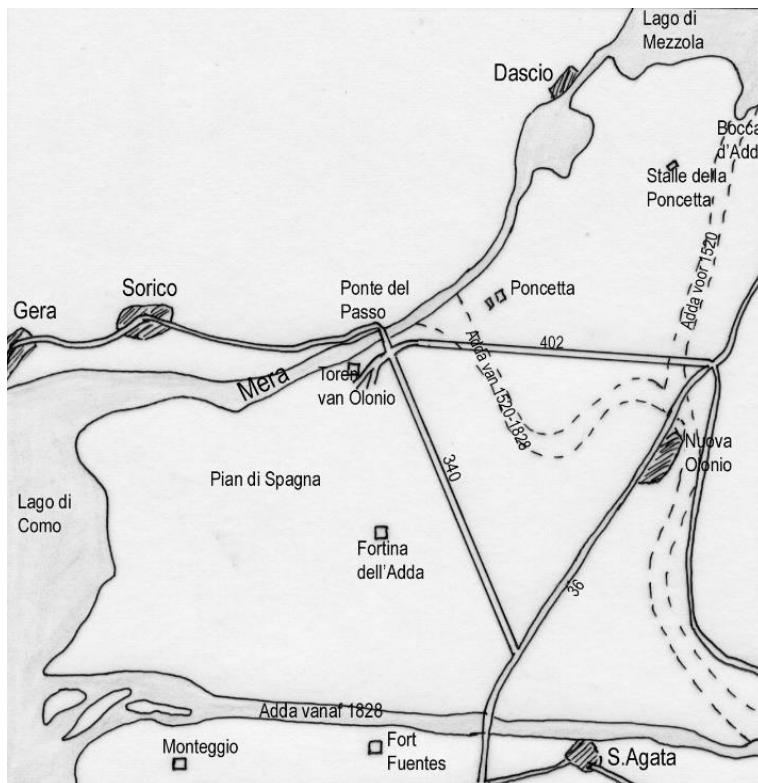
Jaargang 2023, nr. 9

¹ Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar

Colico en het Pian di Spagna – deel 1

De geschiedenis van het Pian di Spagna

In de Romeinse tijd strekte het Comomeer zich uit tot even voorbij het Lago di Mezzola en was scheepvaartverkeer mogelijk tot Samolaco. De monding van de Adda lag in de zuid-oosthoek van dit meertje, een plaats die nu nog Bocca d'Adda heet (Fig.1). In 1520 verlegde de rivier echter zijn bedding en kwam ze iets ten noorden van de huidige brug in de Mera. De rivier voerde zulke grote hoeveelheden slib aan dat de verbinding tussen het Lago di Mezzola en het Lago di Como steeds smaller werd en na de overstromingen in de 17^e eeuw was de scheiding tussen de meren een feit. Door de telkens terugkerende overstromingen van de Adda was het Pian di Spagna een voortdurend probleem voor Sorico – niet alleen was er regelmatig wateroverlast maar minstens zo erg was het probleem van de malaria, waardoor het dorp steeds verder ontvolkte. Eerst in 1828 werd het huidige 4 km lange kanaal gegraven van iets voorbij S. Agata tot het meer, waardoor het Pian di Spagna weer een bruikbaar gebied werd en de problemen voor Sorico werden opgelost.

Fig. 1 Kaart van het Pian di Spagna met de loop van de Adda gedurende de eeuwen

In het gebied tegenover Sorico lag het dorp Olonio, waar ook de doopkerk voor de dorpen in de wijde omgeving lag. Door regelmatige overstromingen van de Adda veranderde het gebied steeds meer in een moeras en in 1444 zag men zich gedwongen de bewoning op te geven. De doopkerk S. Stefano werd nu verplaatst naar Sorico.

¹ Verzoeken om toezending per email aan: rmetselaar@on.nl

Om de Adda over te steken van de Via Regina naar de Via della Torre, welke aansloot op de Via Valeriana naar het Valtellina, moest men gebruik maken van een voetveer dat in de buurt lag van de huidige brug, de Ponte del Passo. In 1841 werd naast dit veer voor de voetgangers nog een soort trekpunt in gebruik genomen en dit veer werd, niet onlogisch, de Passo d'Adda genoemd, d.w.z. de oversteek van de Adda. Door de toename van het verkeer werd tenslotte in 1879 een ijzeren brug over de Adda gebouwd en ontstond de naam Ponte del Passo. Deze lag iets ten noorden van de huidige brug en de draagmuren zijn nog steeds zichtbaar. Ze heeft dienstgedaan tot 1936 toen ze werd vervangen door de huidige brug.

Van Olonio is thans niets meer te zien, het ligt enkele meters onder het huidige maaiveld, alleen in sommige namen komt het nog terug. Ook zijn er bij opgravingen vele oude gebruiksvoorwerpen gevonden.

Fig2. Links: Inscriptie op een boerderij aan de via Boschetta in het Pian di Spagna, herinnerend aan Olonio; rechts: opgegraven pijlpunt uit de bronstijd

Ongeveer 100 m verwijderd van de Ponte del Passo lag in de moerassige vlakte een strategisch zeer belangrijke toren, de Torre di Olonio (de buurtschap heet nog altijd 'La Torre'). Ze werd waarschijnlijk aan het eind van de 12^e eeuw gebouwd in opdracht van keizer Fredrik Barbarossa. De toren was niet alleen militair gezien van belang, maar ook was er een pallisade waardoor passerende schepen werden gedwongen om tol te betalen voor de doorvaart. In 1532 slaagden de Grigioni er tenslotte in de toren te verwoesten en daarna werd ze niet weer herbouwd.

Het enige dat nog herinnert aan Olonio is het dorp Nuova Olonio dat werd gesticht door de priester Don Luigi Guanella (1842-1915) door wiens toedoen er een groot project werd gestart voor de droogmaking van het gebied (zie Nieuwsbrief 1(2008).

In 1603 bouwden de Spanjaarden op een heuvel naast de Adda het fort van Fuentes (Voor een beschrijving zie de Nieuwsbrief 10(2023)

In 1985 werd het gebied erkend als belangrijk 'wetland' en kreeg het de status van natuurreservaat. De vogelrijkdom in dit natuurgebied heb ik beschreven in de Nieuwsbrief 1(2010).

Een wandeling door het natuurreservaat

Komend vanuit Sorico over de Ponte del Passo via de SS 340, is er links bij een groep huizen het kantoor van de parkbeheerder, waar men een plattegrond beschikbaar heeft met de voetpaden door het natuurgebied. Er zijn twee wandelgebieden (zie kaart 4). Het ene gebied ligt links van de weg naar Nuova Olonio, de SS402, het andere rechts van de SS340. Het eerste is vrij kaal, maar hier vindt u bij de rietlanden langs het Lago di Mezzola een grote vogelrijkdom. Ook zijn er een aantal mooie boomgroepen en vinden we er in het juiste jaargetijde stukken grasland vol met wilde bloemen. Een mooi overzicht over het meer en dit deel van het Pian di Spagna heeft u van de andere kant van de Mera vanaf de Sasso di Dascio Aan de zuidkant van de SS340, waar u de grote schotelantennes ziet, lopen verschillende paden door gebieden met wisselende begroeiing.

Als u vanaf het kantoor van de parkbeheerder 50 m terugloopt in de richting van de Ponte del Passo kunt u, na oversteken van de weg, een pad langs een boerderij inslaan. Aan het eind van

dit pad links afslaand ziet u aan de rechterkant het ‘Fortino d’Adda’ (Fig.3). Dit gebouw werd in 1611 opgericht ter ondersteuning van het fort van Fuentes op de plaats waar eerder een toren stond.

Vanaf dit punt gaat een voetpad rechtdoor, in de richting van de camping die aan het Comomeer ligt. Linksaf voert een pad dat tenslotte bij de Adda uitkomt. In deze richting lopend zijn duidelijk de twee vrij hoge heuvels aan de overkant van de rivier zichtbaar. Op de meest oostelijke (linkse) heuvel ligt het fort van Fuentes op de bijna 80 m hoge heuvel Monteggiolo, aan de rechterkant ligt op de heuvel Montecchio Nord het fort Montecchio-Lusardi. Een nadere beschrijving van dit fort en de overige verdedigingswerken rond Colico vindt u in de Nieuwsbrief 10(2023).

Telespazio

Reeds op grote afstand ziet u de grote schotelantennes van Telespazio in het Pian di Spagna staan. Telespazio is de naam van de privéonderneming die deze schotels beheert. De vestiging in Gera Lario wordt vooral gebruikt voor ontvangst van radio en TV via satellieten en voor telecommunicatie. Er staan voor dit doel in totaal 29 antennes opgesteld.

Fig.3 Pian di Spagna: links: Het Fortino d’Adda; rechts: toren bij Colico

Colico

De geschiedenis van Colico²

Colico ligt aan de voet van de Monte Legnone (2609 m) tussen de riviertjes de Inganna en de Perlino. In de vlakte van Colico verrijzen drie rotsheuvels, de “montechi” en een vierde t.w. die van Piona. Het dorp bestaat uit een aantal buurtschappen die ontstonden rond de oude “mansi”, versterkte boerderijen. De oudste vestiging lag aan de voet van het Castrum de Colego, een burcht op Montecchio Nord. Collogo (later Colego, Colgum, Colico) wordt voor het eerst genoemd in een document uit 931 onder de Longobarden koning Ugo. In 983 liet Ariberto Busca, de vertegenwoordiger van de leenheer, een aantal kastelen bouwen of versterken, waaronder het Castrum de Colego. In 1357 werd het kasteel overgenomen door de Visconti en daarvan resteren nog de twee torens die we zien als we vanuit Colico de weg achter de spoorlijn naar Montecchio Nord volgen. Vanuit deze burcht controleerde men het verkeer over het meer. Het is zeer waarschijnlijk dat ook de Romeinen hier al een versterking hadden en in ieder geval de Longobarden vanaf de 6^e eeuw. Zij wijdden de plaats aan Sint Joris en nog altijd staat er aan de voet van de heuvel een kapel die gewijd is aan deze heilige.

---

² M. Fattarelli, Colico attraverso i secoli, Cattaneo Editore, Oggiono, 2003

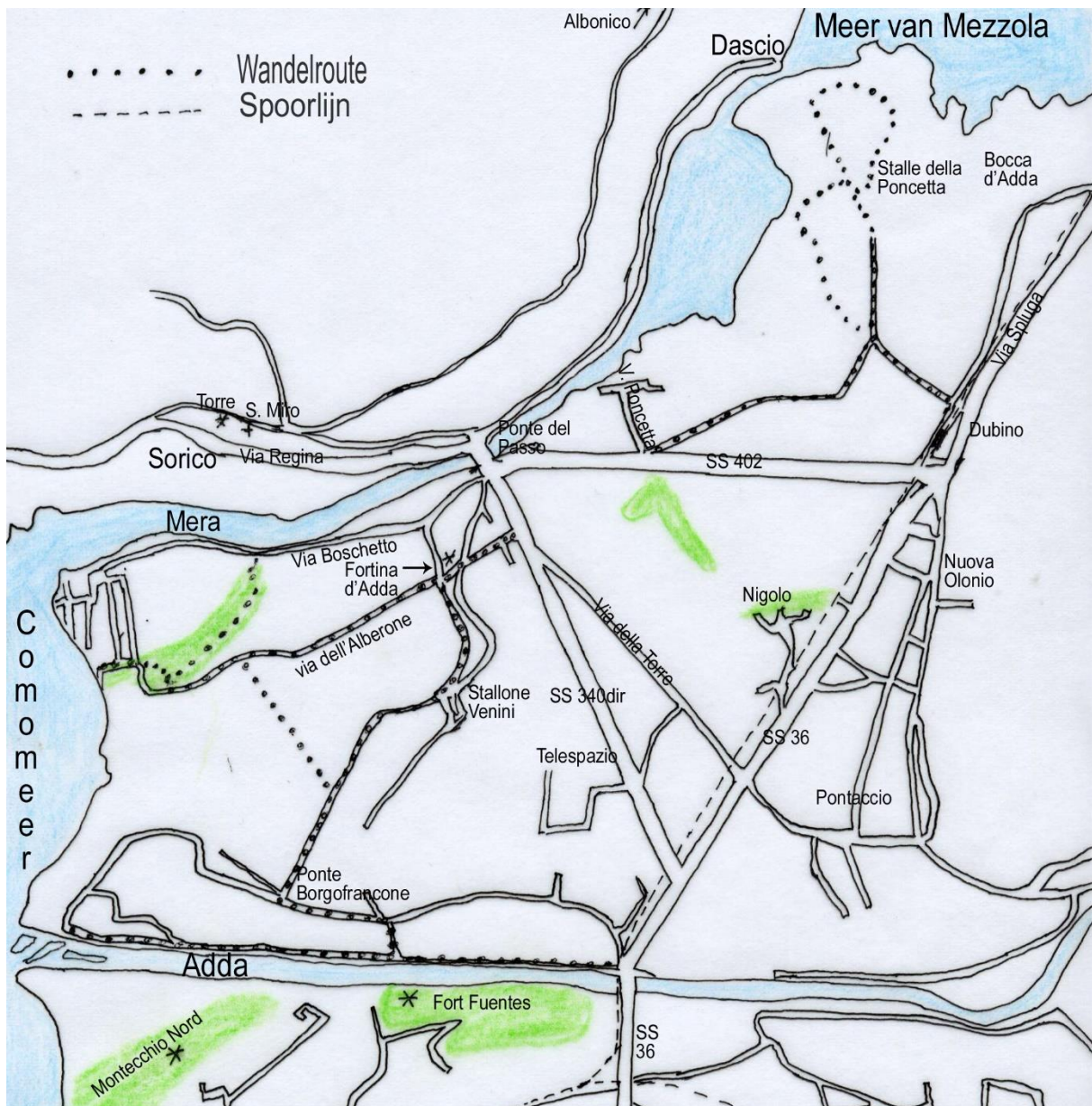

Fig. 4 Kaart van het Pian di Spagna

Barnabo Visconti liet in 1357 nog een aantal versterkingen bouwen, t.w. in Rezzonico, Corenno, Barbignano, Garzeno en Fontanedo. Met name de laatste, die van Fontanedo is hier van belang. Vanaf deze, boven Colico gelegen, post controleerde men het verkeer over de Strada della Scalotola, de weg van Lecco door het Valsassina naar het Valtellina.

Van de nederzetting aan de voet van Montecchio Nord is niets meer te zien – ze verdween bij een grote overstroming in 1469. Daarna ontstond het dorp dat op de huidige plaats aan het meer ligt, Colico Basso (ook Colico Piano) genoemd. Wat hoger op de berg ontstond Viladego of Colico Alto (nu Villatico). Van het kasteel van Fontanedo resteert nog de toren.

Vanaf 1512 bezetten de Grigioni het Valchiavenna en Valtellina. Daarmee komt Colico vrijwel op de grens van het hertogdom Milaan (vanaf 1535 onder Spaans gezag) en het gebied van de Grigioni, waardoor het van groot strategisch belang wordt. Dit leidt ertoe dat de Spaanse gouverneur in Milaan in 1603 opdracht geeft om vlak bij de monding van de Adda een fort te bouwen. Als de gouverneur in 1610 op bezoek komt in het fort, geeft hij opdracht om ter verdediging nog enkele versterkingen in de omgeving te bouwen. Eén daarvan kwam in het rond 1585 ontstane buurtschap Curcio, ter bewaking van de Strada della Scalottola. Daarnaast

wil hij een versterking in het Pian di Spagna, het Fortino d'Adda en een toren in Sorico in de buurt van de Passo d'Adda. In 1636 werd de toren in Curcio aangevallen door Franse soldaten van de graaf van Rohan. Een groot aantal van de 20 verdedigers kwam om het leven toen de Fransen er na een lang gevecht in slaagden de toren op te blazen. Van de toren, gelegen vlak bij de autosnelweg, resten nog slechts enkele muren. Aan de andere versterkingen besteden we verderop aandacht.

Hoewel Colico door deze militaire activiteit van betekenis was, bleef het economisch gezien sterk achter. Dit kwam vooral door het ontbreken van een goede wegverbinding langs de oostkant van het meer. Ook was het dorp aan het meer weinig geliefd als woonoord, geplaagd als het werd door de malaria. Daarnaast had het regelmatig sterk te lijden van overstromingen van de twee riviertjes. Onder het Oostenrijks gezag kwamen in 1823 een weg over de Splugapas en in 1825 over de Stelviopas gereed. Een echte verbetering trad op toen in 1831 de militaire weg van Milaan via Lecco naar Colico gereedkwam. Daarnaast werd vanaf 1843 de in 1826 gestarte stoombootverbinding Como-Domaso verlengd naar Colico.

In 1858 voltooiden men na 13 jaar werken de verplaatsing van de monding van de Adda. Daarna kon eindelijk het Pian di Spagna worden ontwaterd, waardoor men verlost raakte van de malariamug. Tijdens het werk aan de Adda vond men dicht bij het gehucht S. Agata de Romeinse begraafplaats, Olonio Superiore. De vele voorwerpen uit deze necropolis vonden een plaats in het Museo Civico in Como.

Fig.5 Gezicht op Colico vanaf het meer

Colico nu

Het huidige dorp (ca 7500 inwoners) heeft weliswaar cultuurhistorisch weinig te bieden, maar het gebied bij de haven, met een interessante aanlegsteiger en een wandelpassage langs het meer, is zeker de moeite van een bezoek waard.

Als u van de noordkant naar Colico rijdt over de Via Nazionale heeft u links een industrieterrein met het grote overdekte winkelcentrum Fuentes, rechts ligt het Piano di Colico met de forten Fuentes en Montecchio en dan volgt de bebouwing van het dorp met rechts het spoorwegstation. Meteen na het station is er een zuilengang met winkels en daarna is rechts de weg naar de haven. Als u onder het viaduct doorgereden bent, ligt rechts een groot parkeerterrein achter het station; hier wordt iedere vrijdagochtend de weekmarkt gehouden. Via een tunneltje kunt u van hier direct naar het station lopen.

Aan het meer is een aardig pleintje, het Piazza Garibaldi, met wat leuke terrassen en restaurants. U vindt hier ook een enoteca met een grote keur aan wijnen. De wijnliefhebbers attendeer ik

ook op de wijnfeesten die enkele weekeinden in juni worden gehouden in Villatico. U kunt dan kiezen uit twee routes, die ieder langs zeven wijnkelders leiden.

Langs het meer loopt vanaf het plein met de aanlegsteiger van de draagvleugelboot naar Como een wandelboulevard met daaraan een monument voor gevallen zeevaarders. Iets verderop liggen campings.

Colico is een goed uitgangspunt voor een bezoek aan Milaan want het ligt aan de treinroute van Milaan naar Tirano. De trein brengt u in 1u25min via Lecco in Milaan.

Fig.6 Het Piazza Garibaldi met restaurants en een fontein (foto internet)

Restaurants vindt u te kust en te keur, maar ik noem er twee met een speciaal karakter. Ten eerste Dai Gaggia (Via Campera 1) dat in de zomermaanden geliefd is door zijn ruime terras met kinderspeelplaats; ten tweede de Vecchia Osteria Robustello (Via Fontanedo S/N) in het buurtschap Località Robustello op 500 m hoogte tegen de Monte Legnone, een rustiek restaurant met een beperkte kaart met lokale gerechten.

Fig. 7 Sint-Joris en de draak, fresco boven de ingang van de gelijknamige parochiekerk

In het dorp ligt de parochiekerk van S. Giorgio, gebouwd in 1927 in neoromaanse stijl op de plaats waar eerst een oude barokkerk

stond. Boven de ingang zien we een fresco met Sint-Joris die de draak verslaat, gemaakt in 1965 door Lydia Sylvestri. In de kerk is nog een fresco van *S. Barbara*, de beschermheilige van artilleristen, afkomstig uit de kapel van het fort van Fuentes. Ook is er een schilderij uit de 18^e eeuw met een *Madonna met Kind en de heiligen Giorgio en Abbondio*.

Tegen de helling van de Monte Legnone vinden we een kerkje gewijd aan S. Rocco. Het kerkje ligt aan de wandelroute Sentiero del Viandante. Waarschijnlijk stond er op deze plaats oorspronkelijk een onderkomen waar pestlijders werden ondergebracht. De doden werden op het ernaast gelegen kerkhof begraven. Binnen de kerk vinden we vele fresco's o.a. in de apsis een fresco met *Christus, Evangelisten en Profeten* en tegen de bogen afbeeldingen van *S. Sebastiaan en S. Rocco vergezeld door engelen*. Ieder jaar wordt hier op 16 augustus een bijeenkomst gehouden.

Van dit punt heeft u een schitterend uitzicht over het meer.

In het buurtschap Curcio staat het kerkje van de Angeli Custodi (de Beschermengelen), waarin een gerestaureerd werk van de broers Giovanni Battista en Giovanni Paolo Recchi. Het schilderij, dat afkomstig is uit de kerk van Fontanedo, stelt de *Madonna met Kind en drie Heiligen* voor.

Fig.8 Manso San Carlo, voorbeeld van een oude boerderij

Tot ruim na de 2^e wereldoorlog was Colico, buiten het havengebied, een rurale gemeenschap. Daar is nu echter weinig meer van te zien behalve in het buurtschap Erbiola, bij het Fort van Fuentes, waar nog wat oude boerderijen zijn gebleven en in de bergdorpen, Villatico, Curcio, Robustello. In Colico is alleen nog de Manso San Carlo als mooi voorbeeld van een oude boerderij. Typisch is de bouw rond een gesloten binnenhof, waardoor het doet denken aan een fortificatie. Een manso (de lokale naam voor een boerderij) had twee of drie verdiepingen met het woongedeelte op de eerste verdieping en stallen en hooisluur op de begane grond. Het dorp heeft sinds 2007 een aardig museum, het Museo della Cultura Contadino di Colico³,

³ Adres: Via Campione 31, Villatico

waar het boerenleven wordt uitgebeeld. Het geeft een goede indruk van de leefomstandigheden tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw⁴. De wegen waren vaak onverhard of bedekt met steenslag en veranderden bij slecht weer in modderpoelen. In de bergdorpen werd pas na de 2^e WO elektriciteit aangelegd, water werd gehaald bij de fontein, uit een riviertje of de gemeenschappelijke wasplaats (de lavatoio). In een dorp als Laghetto werd pas in 1938 een schoolgebouw neergezet voor de eerste vier leerjaren. Voor de 5^e of 6^e klas moesten de kinderen uit de bergdorpen naar Colico lopen.

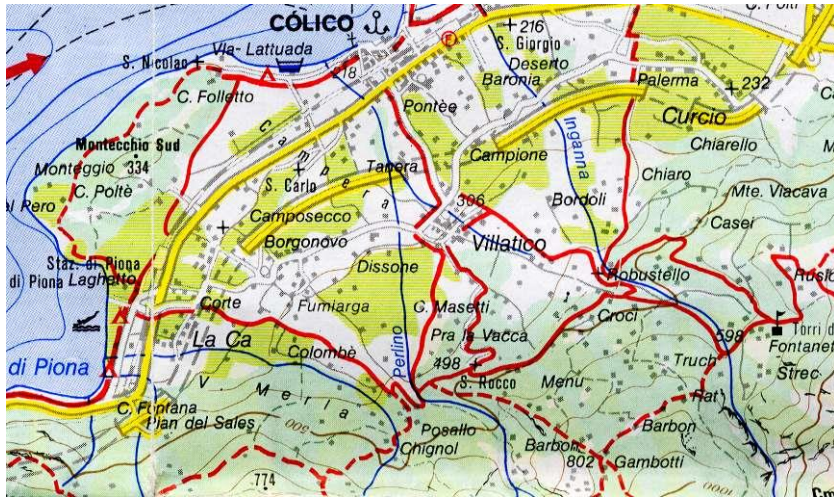

Fig. 9 Kaart met een aantal (In rood aangegeven) wandelroutes rond Colico

Hieronder noem ik enkele van de talloze wandelingen die vanuit de dorpen gemaakt kunnen worden, vele goed aangegeven met wegwijzers:

- Van Robustello naar San Rocco: Vanuit Villatico of Curcio kunt u over de Via Chiaro naar Robustello rijden en vandaar in minder dan een uur naar S. Rocco lopen.
- Van Posallo naar San Rocco: Een andere mogelijkheid is om vanuit Colico bij de splitsing van de provinciale weg links de Via S. Fedele in te slaan, vervolgens over de Via Alla Chiese de weg naar Posallo te nemen. Vandaar loopt u in ongeveer een kwartier over een voetpad naar S. Rocco.
- Van Posallo naar de Torre di Fontanedo: Vanuit Posallo kunt u over de Via Fontanedo in circa 45 min naar de toren van Fontanedo lopen.
- Over de Via del Viandante van Villatico naar Dorio (voor een beschrijving zie het gelijknamige boekje van A. Marcarini⁵)
- Op internet vindt u ook 20 wandelingen op de site <https://www.komoot.com/nl-nl/guide/640410/wandelen-rond-colico>
- Robustello is ook het beginpunt voor de beklimming van de Monte Legnone. Er zijn vanuit dat punt twee routes: de ene gaat via Fontanedo, Rusico, Alpe Prato, Pian della Formica en Alpe Scoggione naar de top, de andere over Monte Croci, Montoc, Alpe Rossa, Alpe Temnasco, Alpe Agrogno, Ca' de Legn. Voor beide routes moet u wel 6 uur uittrekken!

⁴ Zie ook mijn boekje *Geschiedenis van de dorpen rond het Comomeer*.

⁵ Albano Marcarini- *Il sentiero del viandante*, uitg. Lyasis, Sondrio, 2005